

O'ZBEK TIBBIY TERMINOLOGIYASINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Sevaraxon Alimatova Xasanjon qizi

Qo'qon universiteti doktoranti

Annotatsiya: *Mazkur tezisdagi o'zbek tibbiy terminologiyasining rivojlanish bosqichlari, ularning lingvistik tuzilish xususiyatlari va milliy tilga moslashuvi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda tibbiy terminlarning morfologik, sintaktik, semantik, fonetik, pragmatik va xalqaro standart tamoyillari o'rganilgan. Terminlarning aniq va barqaror ma'noga ega bo'lishi, kasbiy muloqotda tushunarlilikni ta'minlashi hamda tarjima jarayonida ekvivalentlikni saqlashdagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, o'zbek tibbiy terminologiyasining xalqaro miqyosdagi o'rni va milliy tilga moslashuvi muhim nazariy xulosalar asosida yoritilgan.*

Аннотация : *В данной диссертации анализируются этапы развития узбекской медицинской терминологии, её лингвистическая структура и адаптация к национальному языку на научной основе. Исследование охватывает морфологические, синтаксические, семантические, фонетические, прагматические аспекты и принципы международной стандартизации медицинских терминов. Особое внимание уделяется точности и стабильности значений терминов, их роли в профессиональной коммуникации и сохранению эквивалентности при переводе. Кроме того, освещается значение узбекской медицинской терминологии в международном научном контексте и её адаптация к национальному языку.*

Annotation : *This thesis examines the development stages of Uzbek medical terminology, its linguistic structural features, and adaptation to the national language on a scientific basis. The study investigates the morphological, syntactic, semantic, phonetic, pragmatic aspects, and international standardization principles of medical terms. Special attention is given to the accuracy and stability of terms, their role in professional communication, and the maintenance of equivalence in translation. Furthermore, the study highlights the significance of Uzbek medical terminology in the international scientific context and its adaptation to the national language.*

Kalit so'zlar: *o'zbek tibbiy terminologiyasi, tibbiy termin, lingvistik tamoyillar, morfologiya, semantika, tarjima, ekvivalentlik.*

KIRISH

Zamonaviy tibbiyot fanining rivojlanishi va globallashtirish jarayonlari o'zbek tibbiy terminologiyasining ilmiy va amaliy ahamiyatini yanada oshirmoqda. Tibbiy terminlar kasalliklar, diagnostika usullari, davolash jarayonlari va ilmiy tushunchalarni aniq va lo'nda ifodalashga xizmat qiladi. Shu bois, terminlarning

lingvistik jihatdan to'g'ri shakllanishi, ularning ma'no barqarorligi va xalqaro miqyosda tushunarli bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Munozara. O'zbek tibbiy terminologiyasining rivojlanishi ko'p bosqichli va murakkab jarayon bo'lib, u har bir davrning lingvistik, ilmiy va madaniy xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich davrda o'zbek tibbiy terminologiyasi asosan xalq tibbiyoti va arab, fors hamda turkiy manbalardan olingan so'zlar asosida shakllangan. Shu davrda ishlatilgan terminlar ko'pincha xalq tili shaklida bo'lib, ilmiy aniqlik darajasi past edi. Ko'plab terminlar metaforik ifodalar, sinonimik yoki keng ma'noli iboralar shaklida bo'lib, ularning aniq bir fan konsepsiyasini ifodalash imkoniyati cheklangan edi. Shu bilan birga, bu davr terminologiyasida tibbiy tushunchalar ko'proq amaliyotga moslashtirilgan bo'lib, kasbiy kommunikatsiyadan ko'ra xalq orasida ishlatilgan tibbiy bilimlarni ifodalashga xizmat qilgan.

Sovet davrida tibbiyot fanining tizimli rivojlanishi bilan o'zbek tibbiy terminologiyasini tizimlashtirish va standartlashtirish ishlari boshlanadi. Lotin va rus tillaridan olingan terminologik elementlar o'zbek tiliga moslashtirilib, morfologik va semantik tamoyillar asosida terminlar barqarorlashtiriladi. Shu davrda terminlarning ilmiy matnlarda qo'llanishi kengayib, ularning bir ma'noliligi, izchilligi va fonetik jihatdan moslashuvi e'tiborga olinadi. Masalan, "terapiya" → "terapiya", "anemiya" → "anemiya" kabi terminlar turli ilmiy matnlarda izchil qo'llanib, semantik barqarorlikni ta'minlagan. Bu jarayon o'z navbatida kasbiy muloqotning aniqligini oshirib, xatoliklarni kamaytirishga yordam bergan. Shu bilan birga, sovet davrida tibbiy terminlarning morfologik tuzilishi yanada tizimlashtirilgan bo'lib, prefiks, o'zak va suffikslardan iborat terminlar yaratilishida qat'iy qoidalar amal qilgan. Bu morfologik tamoyil terminlarni boshqa tillarga tarjima qilishda ham muhim rol o'ynagan, chunki morfemalarning saqlanishi semantik ekvivalentlikni ta'minlash imkonini bergan.

XX asrning o'rtalarida milliyashtirish jarayoni kuchayadi va o'zbek tibbiy terminologiyasida lotin va yunon ildizli terminlar fonetik va morfologik jihatdan milliy tilga moslashadi. Masalan, "cardiology" → "kardiologiya", "hepatitis" → "gepatit". Bu davrda terminlarning semantik aniqligi va izchilligi ilmiy talablarga asosiy mezon sifatida kiritilgan. Har bir termin faqat bitta ilmiy tushunchani ifodalashi, turli kontekstlarda ma'nosini o'zgartirmasligi lozimligi ta'kidlangan. Fonetik va pragmatik tamoyillar terminlarni talaffuz qilish, amaliyotda samarali qo'llash va kasbiy kommunikatsiyada tushunarli bo'lish imkonini yaratgan. Shu tarzda, milliyashtirish davri o'zbek tibbiy terminologiyasining ilmiy izchilligi va barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Zamonaviy davrda global tibbiy kommunikatsiya va elektron ma'lumotlar bazalarining rivojlanishi o'zbek tibbiy terminologiyasini xalqaro standartlar bilan

uyg'unlashtirishni talab qilmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan ICD-11 kabi nomenklaturalar terminlarning xalqaro miqyosda bir xil tushunilishini ta'minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, tarjimada semantik va funksional ekvivalentlikni saqlash, milliy tilga moslashuv va kasbiy tushunarliklik masalalari doimiy e'tiborda bo'ladi. Bu, ayniqsa, klinik amaliyot va ilmiy tadqiqotlarda terminlarning to'g'ri va aniq qo'llanishini ta'minlashda muhimdir.

O'zbek tibbiy terminologiyasida morfologik tamoyil prefiks, o'zak va suffikslardan tashkil topgan terminlarni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Semantik tamoyil har bir terminning barqaror va bir ma'noliligini ta'minlaydi. Fonetik tamoyil terminlarning xalqaro miqyosda tushunarli bo'lishini kafolatlaydi. Pragmatik tamoyil esa ularni amaliyotda qulay va samarali qo'llashga xizmat qiladi. Xalqaro standart tamoyili terminlarning global miqyosda bir xil tushunilishini ta'minlab, ilmiy va kasbiy kommunikatsiyada izchillik yaratadi. Tarjima jarayonida milliy tilga moslashuv, semantik va funksional ekvivalentlik, shuningdek, terminlarning amaliy qulayligi kasbiy muloqot va ilmiy kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, o'zbek tibbiy terminologiyasining rivojlanish bosqichlari lingvistik va tarixiy jihatlarni birlashtirib, tibbiyot fanining ilmiy, amaliy va xalqaro kommunikatsiyadagi ahamiyatini oshiradi. Terminlar milliy tilning morfologik va fonetik xususiyatlariga moslashgan holda ilmiy izchillikni ta'minlaydi, shu bilan birga, xalqaro miqyosda tushunarli bo'lish imkonini beradi. Tarjima va moslashuv jarayonlari o'zbek tibbiy terminologiyasini global ilmiy maydonda samarali qo'llash imkonini yaratadi. Shu sababli, har bir davrda shakllangan tamoyillar va prinsiplar zamonaviy tibbiyotda terminlarning izchilligini, semantik aniqligini va kasbiy kommunikatsiyadagi barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

XULOSA

O'zbek tibbiy terminologiyasining rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, terminlarning morfologik, sintaktik, semantik, fonetik, pragmatik va xalqaro standart tamoyillarga moslashuvi ilmiy aniqlik va kasbiy muloqot samaradorligini ta'minlaydi. Tarixiy rivojlanish jarayonida terminlar xalq tili shaklidan tizimli ilmiy birliklarga aylangan va zamonaviy davrda xalqaro standartlarga moslashtirilgan. Shu bilan birga, milliy tilga moslashuv va tarjimada ekvivalentlikni saqlash tibbiy kommunikatsiya va ilmiy ishlarda uzluksizlikni ta'minlaydi. Umuman olganda, o'zbek tibbiy terminologiyasining rivojlanishi tibbiyot fanining rivoji, ilmiy muloqot va xalqaro hamkorlik uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Wüster, E. (1979). Einführung in die Allgemeine Terminologielehre. Wien: Springer-Verlag.
2. Reformatskiy, A. A. (2000). Vvedeniye v yazykoznaniye. Moskva: Aspekt Press.
3. Kandelaki, T. L. (1977). Leksika i terminologiya. Moskva: Nauka.
4. Krysin, L. P. (1985). Sovremennyye problemy leksikologii i leksikografii. Moskva: Nauka.
5. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1982). The theory and practice of translation. Leiden: Brill.
6. Newmark, P. (1981). Approaches to translation. Oxford: Pergamon Press.
7. Baker, M. (1992). In other words: A coursebook on translation. London: Routledge.
8. Catford, J. C. (1965). A linguistic theory of translation. London: Oxford University Press.
9. Šamsudinova, M. (2012). Terminologiya asoslari. Toshkent: Fan.
10. Qodirov, M. (2015). Tarjimada terminlar muammosi. Toshkent: Fan.